

ОБЕЗЛЮДЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА СЕЛО И ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ 2007 -2013г.

Ваня Банкова

*Студент в магистърска програма
„Управление на проекти по фондове и програми на ЕС“
Департамент „Публична администрация“
Нов български университет*

Резюме: Протичащата икономическа, социална и културна промяна в днешни дни налага промяна в начина на действие не само на политическите субекти на всички равнища на управление, но и на всички нас. Макар и често пренебрегвано българското село беше, е и може би ще остане основният производствен капитал на нашата страна що се отнася до селскостопански и хранителни продукти. Един основен проблем обаче заплашва това статукво – обезлюдяването. Този процес протича в българското село не от вчера или отпреди година, напротив, това е процес, който се развива вече повече от шест десетилетия. Мрачната статистика на Националния статистически институт показва, че ако процеса на обезлюдяване в селата се задържи със същите темпове, през 2060г. в България няма да има села. Много хора припознаха Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г. като дългоочаквания Месия за агонизиращото българско село. Уви обаче Програмата за развитие на селските райони не само не успя да постигне заложените цели, а и доказва недвусмислено, че програмираните цели не отговарят на реалните нужди на населението в селата. Смело може да се твърди, че първият програмен период на Програмата за развитие на селските райони бе осеят с много трудности, грешки и пропуски, а потърпевшите от това естествено бяха малцината хора, решили да останат на село. Разковничето за успеха на следващия програмен период – 2014 – 2020г. се крие в адекватната оценка на допуснатите грешки и дефинираните поуки от настоящия програмен период.

Ключови думи: Обезлюдяване, Програма за развитие на селските райони, Селско стопанство, Програма „Сапард“, Министерство на земеделието и храните, Национален план за развитие на земеделието и селските райони, Бенефициенти

DEPOPULATION OF THE BULGARIAN VILLAGE AND THE PROGRAM FOR RURAL DEVELOPMENT 2007-2013

Vanya Bankova

Student in Master Program

"Project Management funds and programs of the EU"

Department Public Administration

New Bulgarian University

Resume: Nowadays the continuing economic, social and cultural process of change make not only the political actors at all levels of government to do changes, but all of us. Even often overlooked the Bulgarian village was and probably it will be the main productive capital of our country in terms of agricultural and food production. One major problem threatens to change the statute – the depopulation. This process takes place in the Bulgarian village not from yesterday or since 1898, but it is a process that is developing there more than six decades. The grim statistics of the National Statistical Institute shows that if the process of depopulation in rural regions remains unchanged in 2060 in Bulgaria there will be no villages. Many people recognized The Program for rural development 2007 – 2013 as the long-awaited Messiah of agonizing Bulgarian village. The program for rural development not only failed in achieving the objectives, but clearly demonstrated that the targets which were pre-programmed do not meet the real needs of the rural population. Can be said that the first programming period of The Program for Rural Development was strewn with many difficulties and mistakes and the victims of all of this were the few people decided to stay in the country. The key to the success of the next programming period – 2014-2020 lies in the correct evaluation of the mistakes and defined lessons of this programming period.

Key words: Depopulation; Program for Rural Development; Agriculture; SAPARD; Ministry of Agriculture and Food; Nation Plan for Agriculture and Rural Development.

Светът се движи с бързи темпове, а дългосрочните предизвикателства като глобализацията, недостатъчните ресурси и застаряването на населението се изострят. Европа и Европейският съюз в частност трябва да намерят начин да излязат по-силни и по-стабилни от икономическата и финансова криза, която от своя страна разкри някои основни факти за предизвикателствата, пред които е изправена европейската икономика. За да бъде устойчиво бъдещето

ни, трябва да започнем да гледаме отвъд краткосрочната перспектива. Европа трябва да се възстанови и да продължи да се развива. Именно това е и целта на „Европа 2020“: подобряване на жизненото равнище с разкриване на повече работни места. Следователно тези цели на Европейския съюз за бъдещо развитие трябва да се превърнат и в национални цели, засягащи следните сфери: трудовата заетост, научните изследвания и иновациите, изменението на климата, енергетиката, образованието, борбата срещу бедността и обезлюдяването на селските райони [1].

Статистическите данни на европейската статистическа служба "Евростат" показват, че нашата страна е на едно от челните места в Европейския съюз по обезлюдяване на селските райони. Към март месец, миналата година, отрицателният прираст е бил 13,2 %. В момента в България 17% от жителите живеят в градски условия, а други 45 % в крайградските зони, следователно оставащите 38% са онази част от населението на страната ни, която обитава селските райони или с други думи 231 от общо 264 общини в България [2]. В последните години се отчита все по-голям бум на преселване към големите градове, като в Европейския съюз цели 41% бягат от провинцията, която тенденция несъмнено носи големи негативи за всички нас.

Именно Политиката за развитие на селските райони на общностно и национално ниво, както повечето от нас смятаха, е онова решение, което би следвало да отговори на възникналата необходимост от превенция на това явление. Основните принципи на тази политика се запазват в продължение на десетилетия като почти не се обръща внимание на проблема със свръхпроизводството и проблема с обезлюдяването на селските райони. Въпреки тези недостатъци, Политиката за развитие на селските райони се превръща

---

¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:BG:PDF> – COM (2010) 2020 – 03 Март 2010г. (източникът е използван на 17.01.2013г.)

² http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-30032012-BP/EN/1-30032012-BP-EN.PDF - 30 Март 2012г.(източникът е използван на 15.01.2013г.)

в една добре структурирана [3] и нормативно подплатена, но неефективно функционираща политика.

Смело може да се твърди, че 502-та милиона граждани на Европейския съюз [4] са зависими от производствените капацитети на селското стопанство и в частност от възможностите на производителите от селските райони. Актуалните икономически, социални, екологични и политически предизвикателства подтикват Съюза да обърне поглед и към селските райони, които съставляват около 91% от територията и 56% от населението на Европейския съюз, население чиито потребности и интереси практически са потребностите и интересите на мнозинството [5].

Зараждане и развитие на проблема с обезлюдяването на селските райони в България и европейски политики в тази посока

Със събитията от 60-те години на миналия век и процеса на индустриализация и урбанизация, и най-вече след 1989г., се постави началото на един труден период в производствен, икономически, от части и в културен план за българското село. Паралелът „преди – след„ настъпването на така наречената „демокрация“ е особено красноречив не само за селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост, но и за социално-икономическия живот в българското село като цяло. Отлива на млади хора от селските райони постепенно се превърна в съпътстващо явление на проходащата демокрация в България. Важно е да отбележим, че намалението на броя на населението в селските райони не е резултат само от ограничените

---

³ Политиката за развитие на селските райони е определена като „Добре структурирана“, защото като всяка политика и тази има своите цели, принципи, инструменти и институции.

⁴ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-30-12-861/EN/KS-30-12-861-EN.PDF - The EU in the world 2013; (източникът е използван на 10.02.2013г.)

⁵ http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_bg.htm - Политика за развитие на селските райони 2007 – 2013г.; (източникът е използван на 10.02.2013г.)

трудова възможности, но и от баланса между заселванията и изселванията в и от страната. Особено внимание заслужава фактът, че в края на 2004 г. в 144 малки населени места няма нито един жител и те изчезват от картата на нашата страна [6]. В резултат на тази тенденция се осъществява неравномерно демографско и икономическо развитие на страната, което в недалечно бъдеще ще създаде сериозни затруднения пред държавното и регионално управление. Именно държавната политика и управление са онези функционални лостове, които най-адекватно биха могли да повлияят върху демографската структура на страната ни и прилежащите проблеми. Властите на всяка държава и нейните икономически оператори са отговорни за заетостта, обучението, конкурентноспособността на фирмите, качеството на околната среда, изследванията и т.н., но в Преамбюла на Договора за Европейския съюз се подчертава и европейската солидарност, която обосновава действията на Общността за засилване на икономическата и социална кохезия и намаляване на различията в нивата на развитие на различните райони [7]. Естествено възниква и въпросът дали нехайството на държавниците в изминалите двадесет години не е „увредило“ необратимо разбирането за контролирана демографска структура. Демографското развитие на страната ни като цяло е национален приоритет от огромно значение, изискващ максимална концентрация на усилията и провеждане на активна, целенасочена и последователна правителствена политика, както и обединение и координиране на действията на органите на властта, институциите и структурите на гражданското общество на централно, регионално и местно ниво [8]. Важно е да се спомене, че Национални стратегии за демографско развитие на Република България през годините не са липсвали, дали под натиска на Европейския съюз, или

---

⁶ Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006 – 2020г. – Издание на Министерство на труда и социалната политика, София, 2005г.

⁷ Благоева – Хазърбасанова, Е., Политиките на ЕС в областта на образованието и културата, Издателство на Нов български университет, София, 2012г.

⁸ 0Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006 – 2020г. – Издание на Министерство на труда и социалната политика, София, 2005г.

на други международни организации – не е ясно, но няколко на брой подобни политически документи са факт. Националната стратегия за демографско развитие на Република България 2006 – 2020г. от 2005г. на Министерство на труда и социалната политика например, дефинира много ясно проблема с обезлюдяването на селските райони и причинно-следствените връзки за това явление, но за съжаление сама по себе си не може да даде ясни индикации, че мотивирана държавна политика в тази насока ще бъде реализирана на практика.

Данните на Националния статистически институт сочат, че към 1990г. населението в селата е наброявало 2 947 550 души, двадесет и три години по-късно този брой е редуциран до 1 957 808 души. Ако направим едно просто математическо изчисление на темпа на спад, то тогава се получава, че със сегашното темпо на обезлюдяване на селата през 2060г. в България няма да има селско население. Равнището на икономическата активност и заетост на населението с производителен труд е фактор с изключително значение за социалния прогрес, качеството на живот на населението, сигурността и успешното участие в интензивно протичащите процеси на глобализация и европейска интеграция. Повишаването на икономическата активност и на заетостта на населението с развитието на икономиката и инвестициите в човешкия капитал е най-важният фактор за ликвидиране на бедността, социалната дезинтеграция и несигурността [⁹]. Връщайки се назад във времето към далечната 1989г. може да забележим една порочна верига, която постепенно се е развила през годините, в която първата брънка бе затварянето на голям брой от така наречените „селски училища“. В зората на демокрацията този процес бе оправдан именно с намаления брой деца в малките населени места. Това от своя страна доведе до понижаване на качеството на образованието в селата, поради затруднения достъп до образование. Ниският образователен ценз от своя страна направи

---

⁹ Владимирова, К., Икономика на труда, Издателство на Нов български университет, София, 2002г.

хората от българското село неконкурентноспособни на трудовия пазар в един динамично развиващ се и доминиращо технологичен свят. Оказва се, че селското стопанство е почти единствената алтернатива за трудова заетост в този случай. Всеизвестно е обаче, че селското стопанство предоставя сезонна и не много добре платена работа. „Политика“ и „Етика“ на Аристотел свидетелстват за това явление в период, отдалечен на хилядолетия от наши дни. Още тогава Аристотел изследва пазарните механизми и разсъждава върху справедливостта при ценообразуването¹⁰. Днес обаче считаме, че търсенето и предлагането са ценообразуващите фактори и справедливост при ценообразуването не се търси. Липсата на трудова заетост от своя страна означава и намалена покупателна способност, което понижава жизнения стандарт на живущите в селата. Така нареченото „културно потребление“ също се свива. Разбираемо обаче всеки попаднал в тази ситуация се опитва да намери по-добри условия в града, например и така порочният кръг се затваря.

Чрез Стратегическите насоки за развитие на селските райони. Политиката за развитие на селските райони се фокусира върху три ключови области: хранително-вкусова промишленост, околна среда и така наречената социална област - населението в селските райони. Тези стратегическите насоки на общността за развитие на селските райони от своя страна намират изражение в националните планове на държавите-членки, стратегиите и програмите за развитие на селските райони. Тези политически документи отразяват намерението и на нашата страна за реструктуриране и модернизиране на селското стопанство; подобряване на интеграцията в хранително-вкусовата промишленост; въвеждане на иновации в производствения процес и улесняване на достъпа до научни изследвания; подобряване на екологичните показатели на селските и горските стопанства и много други. С други думи на идейно и функционално ниво мерките са

---

¹⁰ Кьосева, Н., Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация, Издателство на Нов български университет, София, (стр. 30 - 31)

съобразени максимално с визията на Европа за развитие, но въпросът дали тези мерки ще реализират положителни резултати за българското село и демографската структура на страната остава отворен.

Тук е мястото да споменем и че не винаги е напълно удачно да прилагаш готови модели, а по скоро е нужно да ги адаптираш за средата, в която ги прилагаш. В този ред на мисли, буквалният „пренос“ на Стратегическите насоки на общността в Националната стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013 г. може би не е най-удачният вариант за формулиране на целите и инструментите на Програмата. Именно тук, доста успешно впрочем, може да намери място така наречения „Европейски бенчмаркинг“ (European benchmarking) или по-просто казано – процес на въвеждане на критерий за добри практики и постигане на съответствие с тях ^[11]. Въпреки че „Европейския бенчмаркинг“ в повечето случаи се разбира като приложим предимно за организации с цел печалба или пък се идентифицира с критериите за влизане във Валутния съюз ^[12], този процес може да даде положителни резултати ако се въведе под формата на анализ и извличане на поука от вече дали резултат „добри практики“ в целия Европейски съюз.

От нормативно-правна и институционална гледна точка спокойно може да се каже, че Програмата за развитие на селските райони е добре структурирана. Функциите по програмиране, прилагане, оценка, мониторинг и контрол са обосновано разпределени между изброените по-горе органи, така че да гарантират максимална прозрачност на процесите. Това обаче по никакъв начин не е обвързано с резултатите от реализирането на Програмата, не е обвързано и с постигането на заложените цели.

Целите на Програмата за развитие на селските райони условно могат да се разделят в две групи: социални и икономически. Към

---

¹¹http://www.globalbenchmarking.org/images/stories/PDF/gbn_code_of_conduct.pdf - Benchmarking, (източникът е използван на 08.03.2013г.)

¹² http://glossary.reuters.com/index.php?title=Maastricht_Criteria – Maastricht Criteria, (източникът е използван на 08.03.2013г.)

социалните цели можем да причислим: подобряване на мобилността на работната сила, чрез подобряване на пътната инфраструктура; подобряване на условията на живот, чрез улесняване на достъпа до социални услуги; подобряване на човешкия потенциал в земеделието и горското стопанство чрез разпространение на знания и придобиване на нови умения; развитие на конкурентно и основано на иновации земеделие, горско стопанство и хранително-вкусова промишленост и много други. Към икономическите могат да се причислят: създаване на заетост чрез подпомагане на развитието на селски туризъм; подпомагане на стопанства на млади фермери; подпомагане на производство на енергия от възобновяеми източници и др. Икономическият растеж, например, като един от основните приоритети (цели) на Програмата за развитие на селските райони, намира реално изражение във всяка една от осите на Програмата.

Икономическите и социални цели, които си поставя Програмата за развитие на селските райони целят и добавено положително влияние върху околната среда.

Предприсъединителната програма „Сапард“

Оценката на ефективността на една политика би следвало да бъде формирана не само на база на статистически данни, доклади и анализ на общественото мнение а и на база сравнителен анализ с предходна такава или друга политика със сходна цел. За да бъде направена оценка на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г., би следвало да се започне с анализ на постиженията и недостатъците на нейния предшественик – програмата „Сапард“.

От историческа гледна точка Програма „Сапард“ стартира през далечната 1999г. Скоро след стартирането на първите три мерки по Програмата става ясно, че изпълнението на мерките по Сапард по-скоро е фокусирано върху финансовия и процедурен контрол, а не толкова върху постигане на целите на Програмата.

Друга слабост на Програмата, която стана явна, особено след приключването на действието на пред-присъединителния инструмент е непрозрачността. Критериите за оценяване на жизнеспособността на инвестицията не бяха публикувани и така и не станаха известни на заинтересованите страни. Като слабост може да се идентифицира и липсата на специализирана информационна система за управление - относно наблюдението на напредъка по Програмата.

Един по-задълбочен поглед върху структурата за изпълнението, процедурите и качеството на предложенията за проекти показва следното: по отношение на системата за прилагане, влияеща върху преките резултати от Програма „Сапард“, тя се нуждаеше от значително опростяване, тъй като голям брой от кандидат-бенефициентите са заявили, че са търсили помощ от консултанти при изготвянето на предложенията си за проект. От друга страна високите цени на тези услуги привлякоха в консултантския бизнес лица без консултантски познания и често качеството на разработените бизнес планове бе много ниско.

Броят на изискваните документи, които се подават с проекта, в някои случаи достига 48, а цената за придобиването им става твърде висока, като в същото време този процес става много времеемък.

Оценката на Програма „Сапард“, направена след приключването на предприсъединителния инструмент не регистрира значими ефекти на синергия. Няма и данни за обединяване на усилията на производители и преработватели за реализация на съвместни проекти.

Това, което не може да се отрече, обаче е фактът, че Програма „Сапард“ наложи нов начин на мислене и преди всичко въведе процедури на управление, изпълнение и отчетност, въпреки че чрез същите процедури бе установено, че ритъмът на изпълнение и развитие на Програмата през годините е твърде неравномерен и не е успял да покрие напълно предварително заложените цели за периода. Също така изпълнението на Програмата несъмнено е допринесло за повишаване публичността на дейностите на държавните институции.

Социалните партньори пък са били включени в процеса на консултиране и наблюдение на Програмата, въпреки че тяхната представителност, мотивация и подготовка са били спорни. С две думи може да се обобщи, че Програма „Сапард“, макар никога да не е имала за цел радикална промяна на негативен сценарий в селското стопанство, е постигнала известен положителен ефект, макар ограничен и частичен.

Поуките, изведени след края на пред-присъединителната програма Сапард предотвратиха повтарянето на редица грешки в хода на изпълнението на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г. Все пак важно е не само справянето със съществуващите проблеми, но и предвиждането и избягването на бъдещите трудности [13]. В този ред на мисли Джордж Вашингтон е казал: „Винаги е много по-лесно да се предотврати злото, отколкото да се поправят грешките“ [14] и отговорните за програмирането на Програмата за развитие на селските райони трябва да си припомнят тази мъдра мисъл преди началото на всеки програмен период.

Оценка на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г. Резултати и перспективи.

Годишният доклад за изпълнението на Програмата за развитие на селските райони (2007 - 2013) на Министерство на земеделието и храните за периода 1 януари – 31 декември 2011г., публикуван през месец юни 2012г. е основният официален документ, от който всеки гражданин на Европейския съюз може да почерпи информация за резултатите от дейността на Програмата за развитие на селските райони (2007 – 2013г.) от нейния старт до края на 2011г. Очаква се

---

¹³ Европейски структурни фондове – програмиране и процедурен механизъм, Сборник доклади от семинари, Фондация на Нов български университет, София, 2002г. (стр. 46 – Д-р Светлана Александрова)

¹⁴ Възможности за възстановяване, икономически растеж, заетост и догонващо развитие на Република България, Сборник, Асоциация на индустриалния капитал в България, София, 2011г., (стр. 277 – Николай Славчев)

най-новият доклад, с последните актуални данни на Управляващия орган, да бъде публикуван през лятото на тази година (юли 2013г.).

В този доклад е поставен акцент и върху коригирани слабости по Програмата, идентифицирани в предходните години. Сред тях са: разрешаването на проблема с голямото забавяне на обработката на заявления, което е отчетено в предходните години и са обработени заявленията; засилен е административният капацитет и се наблюдава намаляване на текучеството на кадри в Управляващия орган и Държавен фонд земеделие; разработен е механизъм за предоставяне на безлихвени заеми на общините; предоставена е нова алтернатива за гарантиране на авансови плащания, чрез договор за поръчителство за сумата от 110% от авансовото плащане; от 2011г. се прилага схема за рефинансиране на търговските банки, които отпускат кредити за проекти по Програмата и не на последно място се отчита положителен и стабилен във времето процес на окрупняване на земеделските земи, което от една страна завишава продажната цена на земята, а от друга влияе положително и върху развитието на арендните отношения.

По отношение на безработицата и заетостта са отчетени и някои отрицателни тенденции. В сравнение с 2010 г., коефициентът на икономическата активност на лицата на възраст от 15 до 64 години намалява с 0.5 процентни пункта.

С цел преодоляване на основния проблем в изпълнението на Програмата за развитие на селските райони - небалансираното прилагане на мерките от Програмата и опасността от непостигане целите на някои от мерките са предприети действия по преразпределяне на бюджетите по мерките, с оглед подобряване усвояването и избягване на отказ на прием на плащанията от Европейската комисия - предложение за 7-мо изменение на Програмата за развитие на селските райони.

В изпълнение на Комуникационния план на Програмата за развитие на селските райони, чрез специализирани радио и телевизионни излъчвания, публикации в национални и регионални

печатни издания, видео материали за добри практики, представяния на изложения и т.н. бе проведена активна кампания за информиране както на широката общественост, така и на целеви групи – бенефициенти, журналисти и други ключови партньори относно въведени изменения на Програмата, нормативни промени, облекчаващи кандидатстването и други дейности, целящи повишаване интереса към Програмата.

Спокойно може да се каже, че социалната и икономическа значимост на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г. е основополагаща за повишаване на стандарта на живот, конкурентноспособността и развитието на малките населени места, но постигането на тези цели е под въпрос. Ниският процент на усвояемост на средствата по Програмата (към 31 декември 2011 г. по Програмата са изплатени публични средства на бенефициенти в размер на 870.982 млн. евро от общия бюджет, възлизащ на 3,279 млн. евро) и мерките от приоритетна ос 1 и приоритетна ос 2 в частност, съотнесен към голямата сума заложените средства показва слабата активност на бенефициентите от една страна, което може да се тълкува като липса на мотивация у потенциалните бенефициенти от друга.

В заключение на гореизказаното може да се обобщи, че Управляващият орган – Министерство на земеделието и храните, Разплащателна агенция – Държавен фонд „Земеделие“ и бенефициентите действат мотивирано за изпълнение на заложените цели, както и за коригиране на несъвършенствата и улесняване на процедурите за кандидатстване по Програмата. Резултатът от тези усилия обаче ще стане явен едва след публикуването на заключителния доклад след края на Програмата през 2013г.

Заклучение

От историческа гледна точка, зараждането и развитието на Политиката за развитие на селските райони в Общността отнема близо петдесет и пет години (от Договора за създаване на Европейска икономическа общност до наши дни), а се предполага че за в бъдеще ще продължи да се доразвива и адаптира към все по технологичния свят, „бягащ“ от селото. Политическата цел за развитието на политиката за развитие на селските райони всъщност не е изцяло формулирана в Учредителния договор на Европейската икономическа общност от 1958 г., но в преамбюла му се формулира задачата за непрекъснато подобряване на условията за живот. Това се превръща и в една от основните цели на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г., непрекъснато подобряване на условията за живот, което да спре отлива на хора от българското село. Годишните доклади за изпълнението на Програмата за развитие на селските райони обаче показват по недвусмислен начин, че заложените в нея мерки не успяват да окажат очакваното влияние на овладяване на негативните процеси, протичащи в българското село. От друга страна прекомерната критичност при анализа на данните от въпросните доклади може да се смекчи от факта, че на българския административен капацитет за управление на финансовите инструменти на Общността му липсва достатъчно опит не само при програмирането, но и при управлението на програмите. Може да се каже, че адекватната оценка на допуснатите грешки и дефинираните поуки от настоящия програмен период са разковничето за успеха на предстоящия – 2014 – 2020г.

Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г. като естествено продължение на Политиката за развитие на селските райони на местно ниво като цяло е добре структурирана, нормативно подплатена, реализирана институционално, но неефективно функционираща, т.е. налице е невъзможност за постигане на

заложените цели, в частност невъзможност за спиране или намаляване на отлива на млади хора от селските райони.

Именно сега, когато тече процесът на програмиране на новата Програма за развитие на селските райони 2014 – 2020г., може би е жизнено важно да се преформулират целите и инструментите на Програмата или просто те да придобият по индивидуалистичен фокус. През последните години се утвърди разбирането, че хората са най-голямото богатство, най-значимият капитал на една страна и на всяка организация [15]. Именно към индивида – селскостопанския производител, който е и основният бенефициент по Програмата и към неговите нужди трябва да са насочени усилията на институциите. Нужно е производителят, селянинът по произход, а не по душа да се превърне в един от основните обекти на защита в един социално ориентиран съюз, съюз с нарастваща тенденция на урбанизация и завишаващи се потребности, какъвто е Европейският съюз. И само бъдните години ще покажат дали думите на Алековия Бай Ганьо – „Европейци сме ний, ама все не дотам!...” ще продължат да звучат актуално и след още век!...

Литература

1. Благоева – Хазърбасанова, Е., Политиките на ЕС в областта на образованието и културата, Издателство на Нов български университет, София, 2012г.

2. Богданов, Б., Герджиков, А., "Аристотел. Политика", изд. „Отворено общество“, София, 1995г.

3. Владимирова, К., Икономика на труда, Издателство на Нов български университет, София, 2002г.

4. Възможности за възстановяване, икономически растеж, заетост и догонващо развитие на Република България, Сборник,

---

¹⁵ Владимирова, К., Икономика на труда, Издателство на Нов български университет, София, 2002г.

Асоциация на индустриалния капитал в България, София, 2011г., (стр. 277 – Николай Славчев)

5. Годишният доклад за състоянието и развитието на земеделието за 2009 г., Министерство на земеделието и храните, София, 2010г.

6. Годишен доклад за усвояване на средствата от Европейския съюз в Република България, Комисия по европейските въпроси и контрол на европейските фондове към четиридесет и първото народно събрание на Република България, София, 2011г.

7. Европейски структурни фондове – програмиране и процедурен механизъм, Сборник доклади от семинари, Фондация на Нов български университет, София, 2002г. (стр. 46 – Д-р Светлана Александрова)

8. Захариева, Ю., Шикова, И., Николов, К., „Европейският съюз: история, институции, политики“, Институт по публична администрация и европейска интеграция, София, 2002г.

9. Комуникационен план на Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013г., министерство на земеделието и продоволствието, Дирекция „Развитие на селските райони“, София, 2008г.

10. Кьосева, Н., Икономически теории. Еволюция на икономическия анализ в Западната цивилизация, Издателство на Нов български университет, София, (стр. 30)

11. Междинна оценка на предприсъединителната програма Сапард, Министерство на земеделието и храните, София, 2003г.

12. Наръчник за кандидатстване по Мерките от Ос 3 на програмата за развитие на селските райони, Министерство на земеделието и храните, София, 2009г.

13. Наръчник на Министерство на труда и социалната политика, Социална защита, София, 2008г. (стр. 10-11)

14. Национален план за развитие на земеделието и селските райони, Министерство на земеделието и горите, София, 2000г.

15. Национален стратегически план за развитие на селските райони 2007 – 2013г., Министерство на земеделието и храните, София, 2008г

16. Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006 – 2020г. – Издание на Министерство на труда и социалната политика, София, 2005г.

17. Предварителна оценка на Програмата за развитие на селските райони в България 2007-2013 година, Проект на заключителен доклад – февруари 2007 г., Министерство на земеделието и горите

18. Програма за развитие на селските райони (2007 – 2013г.), Министерство на земеделието и храните, София, 2011г.

19. Търоу, Л., Бъдещето на капитализма, Издателство „Хеликон“, София, 2000г., (стр.65)

20. Функционално използване на земята – Изследване на Дирекция "Агростатистика" към Министерство на земеделието и храните, София, 2011г.

21. Хикс, С., „Политическа система на Европейския съюз“, Глава 8, Политика за опазване на околната среда, изд. „Парадигма“ 2007г.

22. Шмале, В., „История на Европа“, изд. „Петър Берон“, София, 2005г.

23. Andersen, M. A. and Rasmussen, L. N., (1998), "The Making of Environmental Policy in the European Council", *Journal of Common Market Studies*, 36 (4)

24. Dodds, Felix, *Climate Change and Energy Insecurity: The Challenge for Peace, Security and Development*, Earthscan Publications Ltd., 2009

25. Leibfried, S., and Pierson, P., (1996), "Social Policy", in H. Wallance, *Policy-making in the EU*, (Oxford: Oxford University Press)

26. Norris, P., and Franclin, M., (1997), "Social Representation", in M. Marsh and P. Norris, *Political representation in the European parliament*, *European Journal of Political Research*, 32(2)

27. Shaw, J. (1997), "Citizenship of the Union: Towards Post-National Membership?", Harvard Law School Jean Monnet Working Paper Series no. 6/97, (Cambridge, Mass)